

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Japanse impressies

HARRY STROEKEN

In 2004-2005 was ik drie maanden *visiting professor* aan de Kyushu University (Kyudai) in Fukuoka, Japan. Mijn leeropdracht daar was psychoanalyse. Ik had het niet erg druk en had tijd om te reizen en rond te kijken. Een paar psychoanalytisch relevante indrukken wil ik proberen met de lezer te delen.

In Japan ligt de normale rolverdeling in gezinnen anders dan bij ons. Soms denk je: die rolverdeling is daar zoals bij ons vele jaren geleden. Maar waarschijnlijk zit het dieper dan dat. Met name de nadruk die wij leggen op de wenselijke eenheid van het ouderpaar in onderscheid van de kinderen ligt daar heel anders.

In een van mijn eerste colleges betoogde ik dat het essentieel is dat er in een gezin een horizontale geleding bestaat: de ouders vormen een eenheid waardoor het onderscheid tussen de generaties gewaarborgd is. Het belang hiervan wordt geïllustreerd door de uitspraak van Françoise Dolto: «Men kan zeggen dat de enige voorwaarde [voor een gezonde ontwikkeling] — hoe moeilijk maar hoe noodzakelijk ook — bestaat in het feit dat het kind niet voor één van zijn ouders een afwijkende betekenis heeft, die zich niet verdraagt met de menselijke waardigheid of met zijn genetische oorsprong» (Dolto 1965, p. 18/19). De ouders moeten hun levensvervulling zoeken in hun eigen generatie, waardoor voor de kinderen de ruimte ontstaat hun eigen leven te gaan leven. Eerst komt het verschil tussen de geslachten en daarna kan het geslachtsverschil geïntegreerd worden. Dit betoog stuitte op kritiek van de psychiater-psychoanalyticus die het departement leidde waar ik was uitgenodigd. Zo moest ik het niet zien. Het juiste beeld was: moeder met de kinderen en de vader die dit geheel mogelijk maakt door het inkomen te genereren — soms ver weg.

Wij zijn gewend uit te gaan van het echtpaar, en daarna komen de kinderen. Het kind slaapt bij ons in beginsel niet op de kamer van het ouderpaar. In Japan ligt dat anders: het is gewoon dat kinderen bij hun ouders slapen. Iemand zei beeldend: «Wij slapen als een rivier.» Het teken voor «rivier» is namelijk twee lange streepjes en een kleintje daartussen: het kind slaapt tussen vader en moeder in. In twintig procent van de gezinnen slaapt de vader zelfs in een andere kamer, en moeder met de kinderen.

Wel tot vijftien jaar slapen kinderen bij hun moeder. Een jonge Japanse docent *cross cultural psychology*, die de gezinscultuur ook bestudeerde in China en India, beschouwt tot vijftien jaar als normaal. Het gemiddelde ligt volgens zijn gegevens bij acht jaar. Enige studenten aan tafel aanwezig bij dat gesprek vertelden hoe zij als kind sliepen. De een sliep tot zijn twaalfde in één ruimte met iedereen, de ander tot zijn zesde, en weer een ander tot zijn achtste, daarna met een broertje. Dit had niet zozeer te maken met de grootte van het huis, als wel met de landsaard. Een studente had tot haar achttiende in één kamer met grootmoeder geslapen vanwege ruimtegebrek. Een promovenda zei dat het lang bij de moeder slapen van jongens wel moeilijkheden gaf. Zo hebben meer jongens dan meisjes hikikomori. 'Hikikomori' betekent letterlijk: zich terugtrekken, zich verbergen. Zo wordt een ziektebeeld genoemd waarbij de betrokkene het huis niet meer uitkomt, zich daar verbergt. Een puber kan zich daarbij terugtrekken op zijn kamer, niet meer naar school gaan en slechts contact onderhouden met de buitenwereld via internet. De ouders schuiven het eten naar binnen. Dit kan wijzen op van alles: bijvoorbeeld op een zware depressie of op een psychose. Blijkbaar zag de promovenda verband tussen dit probleemgedrag en de Japanse opvoeding: de losmaking van moeder is heel moeilijk voor jongens nadat de band vele jaren zo intens is geweest. Verschillende van de ouderejaarsstudenten hadden een of twee gevallen in behandeling.

Een jonge psychologe zei: 'Jullie in Europa willen in de gezinnen harmonie en individualiteit bereiken. Bij ons is dat harmonie en collectiviteit.' Op een vraag over de vaders antwoordde zij: 'De vader is de autoriteit.' In Japan heeft slechts vijftien procent van de kinderen een *transitional object*. Waarom zouden ze ook, moeder is immers altijd bij de hand.

Een collega-psychoanalyticus gaf me een pornoboekje cadeau dat duidelijk kon maken hoe de verhoudingen lagen. In die voorstellingen zie je mannen en vrouwen in allerlei standen. Ook wel twee vrouwen, nergens twee mannen. Het opvallende is dat er soms een kind op die voorstellingen staat: het kind kijkt toe. Dit illustreert wat ik boven schreef: de scheidslijn tussen ouders en kinderen is minder sterk dan bij ons. De collega zei: 'Dit gaat meestal goed en zo leven wij gelukkig met elkaar. Als een van de partijen erg jaloers wordt en het evenwicht verstoort, ontstaan er problemen.' Kinderen zullen eerder getuige zijn van de oerscène op een of andere manier, neem ik aan. Vijf procent voelt zich buitengesloten, zegt men, en dan functioneert de driehoek niet naar behoren.

Wellicht kan hier ook een vergelijkende studie over Amerikaanse en Japanse kinderen verhelderend werken. 'De Amerikaanse moeder staat in grotere vocale interactie met haar kind en stimuleert hem tot grotere fysieke activiteit en exploratie. De Japanse moeder daarentegen staat in groter lichamelijk contact met haar kind en sust hem tot fysiek rustig zijn en tot passiviteit tegenover zijn omgeving' (Claudill & Weinstein 1969/1986, p. 237).

Japanse kinderen beginnen met een heel vrij leven, waarin ze gekoesterd worden. Daarna, wellicht al vanaf de (kleuter)school, komen elementen van vergelijkbaar met anderen, of de dreiging buiten de deur gezet te worden als je niet... et cetera. Er zit dus een groot dualisme in Japanners: onder de aangepaste volwassenen zit dat ongebreidelde kind van ooit. Ouden van dagen genieten in principe weer de voorrechten van kinderen.

Er loopt uiteraard geen directe lijn van sociologie naar neurose. Anders gezegd: dat de gezinsstructuur anders is dan de westerse zegt niets over geestelijke gezondheid of ongezondheid van het individu. Dat zal mede afhangen van de sfeer in het milieu van herkomst. Dat de gezinsstructuur zo anders is, zet niettemin een vraagteken bij onze vanzelfsprekendheden met betrekking tot 'oedipaal' en 'preoedipaal'. Het preoedipale krijgt in Japan sterke nadruk: de separatie van de moeder is vaak heel moeilijk, omdat kinderen worden gekoesterd tot een bepaalde leeftijd en daarna de boze wereld in moeten.

De Japanner Kosawa, die in de jaren dertig in Wenen als eerste Japanner psychoanalyse studeerde en een leeranalyse deed, zocht naar een Japanse, niet-westerse aanvulling van het oedipuscomplex. Maar Freud moest er niets van hebben (Okonogi 2004).

Japan is een maatschappij in een overgangsfase. Bovendien ligt het op het gedeeltelijk nog agrarische eiland Kyushu (ongeveer zo groot als Nederland) waar het leven anders is dan in Tokio, een agglomeratie van veertig miljoen mensen. Traditionele verhoudingen blijven langer bewaard op het platteland dan in de stad. Veel jonge vrouwen voelen niet voor trouwen en kinderen krijgen onder deze condities. Crèches en andere voorzieningen die moeders bewegingsruimte geven, zijn nog zo goed als onbekend, werd mij verteld door een Franse docente. Een ander teken van verandering is dat jongemannen nu soms rebelleren tegen de situatie op de arbeidsmarkt (Kingston 2001). Groepsharmonie staat hoog in het vaandel: wij vormen allemaal samen een happy family, dat is de idee. Het woord 'discipline' lijkt me wel het meest karakteristiek voor Japan. Het hangt samen met je aanpassen aan de groep, met schaamte. Hoezo ego, autonomie en zelf? Wat is er mis met zich voegen naar de groep en naar de grootfamilie, daar deel van uitmaken en zo gelukkig zijn? En als dit ook geldt voor andere Aziatische landen, zoals China, India en Indonesië, vormt dat nog meer reden de relativiteit van ons denken over gezinnen in te zien.

Literatuur

CLAUDILL, W. & WEINSTEIN, H. (1969/1986). Maternal care and infant behavior in Japan and America. In T. Sugiyama Lebra & W.P. Lebra (red.), *Japanese culture and behavior* (p. 201-246). Honolulu: University of Hawaii Press.
DOLTO, F. (1965). Voorwoord in M. Mannoni,

Le premier rendez-vous avec le psychanalyste. Genève: Gouthier.

KINGSTON, J. (2001). *Japan in transformation 1952-2000*. Londen: Longman, Pearson Educatio.
OKONOGLI, K. (2004). *Ajase complex and its implications*. In *Japanese contributions to psychoanalysis 2004* (p. 76-101). Japan Psychoanalytic Society.